

بررسی ابعاد حقوقی بورس بین‌المللی دارایی فکری و مقایسه آن با بازار ایران

سید حسن شبیری زنجانی^{۱*}، مهسا تدین سعدی^۲

۱. استادیار گروه حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۲۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۶/۲۵)

چکیده

سازمان بورس بین‌المللی دارایی فکری در ایالات متحده آمریکا نخستین بازار بورس مالی مبتنی بر انتقال حقوق مالکیت فکری است که در راستای تجاری‌سازی دارایی‌های فکری در دهه اخیر آغاز به فعالیت کرده است. این سازمان بر پایه دو اصل بنیادین شفافیت و کارایی، فضایی را ایجاد می‌کند تا دارایی‌های فکری، بنا بر شرایط استاندارد شده و قیمت بازاری دادوستد شده، قیمت منصفانه و معقول در بازار آزاد کشف گردد. بنابراین، صاحبان حقوق و همچنین متقاضیان آثار فکری می‌توانند به سهولت و با صرف اندک هزینه و زمان، به شرایط قراردادی خود دست یابند. بر همین اساس، شرکت فرابورس ایران بازار دارایی فکری را بر پایه اوراق بهادار مبتنی بر مالکیت فکری بنا نهاده است که با وجود شباهت‌های این دو بازار، آنها از لحاظ اهداف و اصول، دارای تفاوت چشمگیر در دامنه شمول و شیوه معاملاتی بوده و از حیث موضوع، بازار ایران دارای محدودیت است که اصلاح قانون می‌تواند راه‌گشا باشد.

کلیدواژگان

دارایی فکری، فرابورس ایران، سازمان بورس بین‌المللی دارایی فکری، مالکیت فکری.

مقدمه

هر پدیدآورنده‌ای که با خلق اثر فکری، از حمایت نظام حقوق مالکیت فکری برخوردار شود، به دنبال اعمال حقوق انحصاری خود بوده و با انتقال حقوق مادی ناشی از دارایی فکری خود، کسب سود می‌کند. برای مثال در سال ۱۹۹۷، شخصی به نام دیوید بوی^۱، خواننده و بازیگر انگلیسی، با انتقال دادن حقوق مادی آثار خود و دریافت حق‌الامتیازهای ناشی از آن به درآمد ۵۵ میلیون دلاری دست یافت. در همین سال عکاس مشهور، آنی لیبویتز^۲ نیز با به‌رهن گذاشتن آثار خود که تحت حمایت نظام کپی‌رایت بود، ۱۶ میلیون دلار به‌دست آورد. بنابراین، دارایی فکری فصل مشترک حقوق تجارت و حقوق مالکیت فکری است (McClure, 2009, pp.18-19). از تاریخ ۱۰ مارس ۲۰۰۸ در سازمان جهانی مالکیت فکری مباحث مربوط به دارایی فکری و بهبودبخشیدن به عملیات حقوقی و مالی حقوق مالکیت فکری بررسی شد تا دارندگان این گونه حقوق بتوانند دارایی فکری خود را با قیمت‌های بالاتر معامله کنند.

با گسترش مدام بازار، حقوق مالکیت فکری به سرمایه‌ای بدل شد که می‌تواند دادوستد شود و به‌تدریج معاملات و فعالیت‌های اقتصادی معینی مانند حراج‌های مالکیت فکری^۳ که به صورت خصوصی برگزار می‌شدند، بازار دارایی‌های فکری را شکل داد. اوشن تومو^۴ در سال ۲۰۰۶ اولین حراج عمومی مالکیت فکری را در سانفرانسیسکو برگزار کرد که در آن انتقال‌های ۳ میلیون دلاری ثبت شد. حاصل این بازارها کسب درآمد بیش از ۱۲۰ میلیون دلار در زمینه انتقال‌ها و قراردادهای لیسانس برای دارایی‌های فکری بود. این‌گونه حراجی‌ها به وضع استانداردهای قیمت کمک کردند تا طرفین بتوانند یکدیگر را در یک سطح مشترک پیدا کنند. همین امر هزینه‌های معاملاتی را که ناشی از جست‌وجوی طرف قرارداد در حالت عادی است، از بین می‌برد (World Intellectual

---

1. David Bowie
2. Annie Leibovitz
3. IP auction
4. Ocean Tomo

(Property Organization, 2009, p.20). اما بزرگترین مانع برای توسعه بازار، نبود اطلاعات قیمت و فضای مشترکی برای خریداران و فروشندگان بود که دانشگاه‌ها و مراکز علمی برای انتقال فناوری و تجاری‌سازی مالکیت فکری هر روز با این مسئله روبه‌رو می‌شدند.

مطالعات متعددی بر این نکته تأکید می‌کنند که یک بازار منظم و فعال می‌تواند بسیاری از این ابداعات را از حالت غیرفعال خارج کند و با هزینه مبادله کمتری مورد خرید و فروش قرار دهد (Rivette, 2000). بازار بورس را می‌توان در زمره این بازارها قرار داد، زیرا بازاری منظم و مبتنی بر رقابت آزاد است که با ایجاد فضایی امن و شفاف، به کشف عادلانه قیمت سهام و کسب اعتماد و شهرت عمومی منجر می‌شود (مستشار، ۱۳۹۲، ص ۳۴). به همین دلیل، ایالات متحده آمریکا با وارد کردن حقوق مالکیت فکری به بازار بورس در چند سال اخیر، اولین و بزرگ‌ترین بورس بین‌المللی برای انتقال انواع دارایی‌های فکری را تأسیس کرد. پس از تشکیل این بازار، شرکت فرابورس ایران نیز در راستای تحقق برنامه پنجم توسعه، بازار خودانتظام و متصل به سهام دارایی فکری را راه‌اندازی کرد، اما با توجه به تازه‌تأسیس بودن این بازار و وضعیت موجود حقوق مالکیت فکری در ایران، دامنه دارایی‌های فکری قابل انتقال در بازار فرابورس ایران محدود است. بر این اساس، مقاله پیش‌رو ضمن معرفی این بازار، ابعاد حقوقی آن را به تفصیل تحلیل می‌کند. سپس، با مقایسه بورس بین‌المللی دارایی فکری و بازار دارایی فکری فرابورس ایران، خلأ موجود در بازار ایران و پیشنهاد اصلاح و توسعه آن را مطرح می‌کند.

معرفی بورس بین‌المللی دارایی فکری

بورس بین‌المللی دارایی فکری^۱ که در ایالات متحده آمریکا مستقر است، به‌عنوان اولین بازار بورس مالی متمرکز بر دارایی فکری، در زمینه کشف قیمت، انجام‌دادن معاملات و توزیع اطلاعات برای دارندگان مالکیت فکری مطرح است. این بازار مانند بسیاری از بورس‌ها، خریداران و فروشندگان را گرد هم می‌آورد، اما به‌جای عرضه سهام یا اوراق قرضه یا کالا، محصول اولیه قابل

1. Intellectual Property Exchange International (IPXI)

معامله در این بورس، عرضه‌کننده «برگه گواهی یا مجوز استفاده^۱ از دارایی فکری»^۲ (یا به اختصار گواهی دارایی فکری) است (McClure, 2011, p.31) که این برگ مانند یک برگ سهام براساس ارزش قیمت‌گذاری شده و پس از پذیرش در بورس، معامله می‌شود.

قلمرو دارایی فکری در بازار بین‌المللی امریکا شامل هر نوع دارایی قابل حمایت و مالکانه است که امکان ثبت در مراجع قانونی برای آن‌ها وجود دارد. این دارایی‌ها عبارت‌اند از اختراعات، انواع آثار کپی‌رایت، علائم تجاری، طرح‌های صنعتی، نرم‌افزار و نیز انواع سمبل‌ها، اسامی تصاویر یا طرح‌های تجاری.

از زمان تکمیل ساختار این بازار در دسامبر ۲۰۱۱، اعضای بورس بین‌المللی دارایی فکری ایالات متحده امریکا به بیش از ۳۵ سازمان رسیده که عبارت‌اند از شرکت‌های پیشرو نوآوری با دارایی‌های مالکیت فکری مهم، نماینده‌های انواع بازارهای فناوری، مؤسسات تحقیقاتی دانشگاهی با رتبه بالای ۲۰ در جهان، آزمایشگاه‌های ملی ایالات متحده و بسیاری از مؤسسات پیشرو مالکیت فکری و خدمات مالی دنیا. ورود این رهبران صنعت در توسعه بازار بورس بین‌المللی سودمند بوده و نتیجه آن تشکیل، توسعه و فعالیت یک بازار دارایی فکری کارآمد و شفاف، با هدف تجارت حقوق مالکیت فکری است. به عقیده جرارد جی. پنکووک^۳، رئیس هیئت مدیره و مدیر عامل بورس بین‌المللی امریکا «به‌طور خاص، شکل‌گیری این بازار برای شرکت‌های کوچک با بودجه متوسط، با ارائه شیوه‌ای ارزان و سریع برای دستیابی به مالکیت فکری، مفید خواهد بود» (www.ipxi.com/About us).

اصول بورس بین‌المللی دارایی فکری

بازار بورس بین‌المللی دارایی فکری بر پایه دو اصل محوری «شفافیت»^۴ و «کارایی»^۵ فعالیت

۱. لیسانس

2. Unit License Right
3. Gerard J. Pannekoek
4. Transparency
5. Efficiency

می‌کند و از طرق گوناگون و مشخص اصول خود را محقق می‌کند که در ذیل آن‌ها را بیان می‌کنیم
 (www.ipxi.com/About us):

۱. اصل شفافیت: بازار امریکا فرایند انتقال دارایی فکری را با طی کردن گام‌های ذیل شفاف‌تر

می‌کند:

الف) ارزیابی حقوقی: این بازار کیفیت هر یک از گواهی‌های دارایی فکری پیشنهادی را که قرار است انتقال یابد، تحلیل و ارزیابی می‌کند. عرضه دارایی فکری در این بازار به این معناست که اموال فکری مزبور واجد شرایط قانونی بوده و از اعتبار معاملاتی برخوردار است. این گام پیش‌بینی شده است تا هر شخصی که قصد خرید این گواهی دارایی فکری را دارد، نسبت به کیفیت عرضه‌ها در بازار بورس و وضعیت حقوقی دارایی فکری مربوط راحتی و آسودگی خاطر نسبی داشته باشد.

ب) کشف قیمت و شرایط استاندارد: قیمت مبتنی بر بازار^۱ و شرایط عرضه تمامی گواهی‌های دارایی فکری به صورت عمومی در بازار منتشر می‌شود و در دسترس همه خریداران احتمالی قرار می‌گیرد. بنابراین، برای هر شخصی این امکان وجود خواهد داشت که به سهولت و به سرعت از شرایط عرضه قراردادها و قیمت بازاری آن‌ها مطلع شود و در صورت تمایل آن‌ها را منتقل کند.

ج) تنظیم گزارش استفاده: خریداران گواهی‌های دارایی فکری باید گزارش‌های استفاده از گواهی‌های خریداری شده خود را به صورت دوره‌ای به بورس ارائه دهند. این بورس مجموعه اطلاعات مربوط به استفاده از گواهی‌ها را منتشر کرده و در اختیار اعضای بازار بورس قرار

۱. رزش‌گذاری به معنای کمی کردن در واحد پولی است (رجالی، ۱۳۹۱، ص ۳۲) و دارایی‌های فکری از طریق سه روش درآمد محور، هزینه محور و بازار محور قابل ارزش گذاری هستند (Chaplinsky, 2002, p.3). در روش قیمت گذاری مبتنی بر بازار، هدف ارزش گذاری دارایی‌ها با مطالعه قیمت دارایی‌های قابل مقایسه بوده (مولایی، ۱۳۹۱، ص ۶۳) که بازار به عنوان پایه‌ای برای به دست آوردن ارزش یک حق مالکیت فکری خاص استفاده می‌شود. حال اگر بازاری شفاف و کارآ وجود داشته و معاملات با موضوع دارایی فکری توسعه یابد، استفاده از این روش مبتنی بر واقعیت موجود در بازار است که برآیند روش‌های یاد شده بوده و بسیار دقیق‌تر و مفیدتر خواهد بود.

می‌دهد. این اطلاعات و قیمت گواهی‌های دارایی فکری شاخص‌های اصلی و مهم پذیرش فناوری در بازار هستند که باعث می‌شود اشخاصی که در شرکت‌های تحقیق و توسعه و مدیریت دارایی فکری اتخاذ تصمیم می‌کنند، بتوانند تصمیم مناسب‌تری در راستای تخصیص منابع خود بگیرند.

۲. **اصل کارایی:** بورس امریکا فرایند انتقال مالکیت فکری را با طی کردن گام‌های زیر کارآمدتر می‌کند:

الف) وجود یک بازار مرکزی: بورس بین‌المللی دارایی فکری ایالات متحده آمریکا یک بازار مرکزی برای انجام دادن معاملات و انعقاد قراردادهای لیسانس است و پایگاهی برای دو طرف قرارداد فراهم می‌کند تا فناوری را بنا بر شرایطی که استاندارد شده منتقل کنند.

ب) دستیابی آسان به فناوری: بازار بورس بین‌المللی فضایی فراهم می‌کند تا شرکت‌های بزرگ و کوچک بتوانند به سهولت به فناوری‌ها دسترسی یابند و گواهی‌های دارایی فکری مورد نیاز خود را با حداقل هزینه حقوقی به دست آورند.

ج) از بین بردن هزینه‌های معاملاتی: بورس بین‌المللی دارایی فکری ایالات متحده آمریکا معاملات مبتنی بر لیسانس‌های با کیفیت بالا را شناسایی کرده، و آن‌ها را ارزیابی مالی می‌کند. سپس، این گونه لیسانس‌ها را در معرض فروش قرار می‌دهند و بازمینی می‌کنند. در حالی که در نبود چنین بازاری، مالک دارایی فکری باید زمان و هزینه زیادی صرف یافتن متقاضی دارایی خود کند و با توجه به اینکه این گونه دارایی‌ها مخاطبان خاصی داشته که از قدرت معاملاتی بالاتری برخوردارند و مالکان دارایی فکری از نخبگان به شمار می‌روند که آشنایی لازم با بازار اقتصادی را ندارند، به طور عمده مغلوب واقع می‌شوند و به نوعی به یک قرارداد شبه‌الحاقی تن خواهند داد.

اهداف بورس بین‌المللی دارایی فکری

مجموعه بورس بین‌المللی دارایی‌های فکری آمریکا، اهداف خود را به این شرح معرفی می‌کند (ITEM-HSG, 2011, pp.104-105):

۱. ایجاد شفافیت برای بازار معاملات دارایی فکری شامل کشف قیمت، شناسایی فناوری

به طور قابل مقایسه و اطلاعات استاندارد شده و همچنین ایجاد شفافیت در روند ثبت

گواهی دارایی فکری؛

۲. فراهم کردن بازار ثانوی برای فناوری‌ها و جذب سرمایه‌گذار برای تجاری‌سازی آن‌ها. به‌منظور نیل به این اهداف، وظایف و مسئولیت‌های در این مجموعه تعریف شده است. یکی از این مسئولیت‌ها، وکالت در امور اجرایی و آزمایش دارایی فکری است. در این قسمت آن دسته از دارایی‌های فکری که کاربرد صنعتی دارند، پیش از تجاری‌سازی، در آزمایشگاه‌ها مورد آزمایش قرار می‌گیرند. در واقع، بازار بورس دارایی فکری، رویکرد جدیدی برای گواهی‌دار کردن فناوری‌های نوآورانه است که مشکلات مبادلات سنتی دارایی فکری، به‌صورت مذاکرات خارج از بازار را ندارد و ریسک تبادل را کاهش می‌دهد. برای نخستین بار، شرکت‌ها و بنگاه‌ها می‌توانند برگه‌های گواهی استفاده از دارایی فکری را خرید و فروش کنند و با هزینه‌های معقول و سازمان‌یافته، به فناوری مورد نظر خود دست یابند (موسویان و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۸۴ - ۸۳).

شیوه معاملاتی بورس بین‌المللی دارایی فکری

بازار بورس آمریکا بر مبنای اعطای ليسانس یا مجوز بهره‌برداری از دارایی فکری فعالیت می‌کند و شیوه استانداردسازی و اعطای ليسانس به دارایی‌های فکری و معاملات آن‌ها را با اجازه دادن به شرکت‌ها برای خرید و فروش برگه‌های مجوز یا گواهی دارایی فکری دگرگون کرده است. براساس آن، هر برگه «مجوز استفاده یا گواهی دارایی فکری» می‌تواند برای یک‌بار استفاده در تولید یک محصول به شرکت دیگری واگذار شود. برای مثال اگر یک شرکت خودرویی بخواهد فناوری خریداری‌شده را در تولید ۵۰ هزار اتومبیل به کار گیرد، باید ۵۰ هزار واحد گواهی دارایی فکری را به قیمت بازار خریداری کند. این شیوه معاملاتی ویژگی‌های منحصر به فردی دارد که در ادامه ابتدا آن‌ها را بیان کرده، سپس، روند مبادله این نوع گواهی‌ها یا مجوزها را بررسی خواهیم کرد.

ویژگی‌های قراردادی: قراردادهای گواهی دارایی فکری برای مثال یک حق اختراع خصوصی را به یک محصول قابل معامله و قابل استفاده تبدیل می‌کند. یک گواهی، معادل ليسانس غیرانحصاری دارایی فکری است که بر یک مبنای غیرتبعیض‌آمیز و به یک قیمت مبتنی بر عرضه و تقاضای بازار و استاندارد شده، عرضه می‌شود. هر گواهی براساس نوع فناوری دارایی فکری آن در بازار قیمت‌گذاری می‌شود و به فروش می‌رسد. هر خریدار برگه گواهی می‌تواند آن را برای تولید

یک محصول استفاده کند. به محض گزارش استفاده از دارایی فکری به این بورس، این گواهی مصرف شده و منقضی می‌شود. در صورت عدم استفاده، خریدار می‌تواند آن را در بازار ثانویه به فروش برساند.

انعقاد یک قرارداد، راهی مناسب برای اجرای حق مالکیت فکری برای مالک آن است. در این قرارداد، لیسانس غیرانحصاری برای یک حق مالکیت فکری مجزا و یا برای مجموعه‌ای از حقوق مالکیت‌های فکری دادوستد می‌شود (Lutzker, 2010, p.3). به عبارتی، امکان عرضه چندین حق ثبت اختراع به‌طور همزمان نیز وجود دارد، بدین معنا که طرح‌هایی که از نظر صنعت مورد استفاده نزدیک بوده و به‌نوعی مکمل هم هستند، در یک بسته به متقاضیان واگذار می‌شود. با خرید یک برگه گواهی، حق بر استفاده، ساخت یا فروش مالکیت‌های فکری تحت پوشش قرارداد برای تولید هر یک از محصولات در آینده به منتقل‌الیه اعطا می‌شود. برای مثال ممکن است یک قرارداد در بورس عرضه شود که یک حق اختراع برای فناوری خاصی را تحت پوشش خود دارد.

برای قراردادهای گواهی دارایی فکری می‌توان دو دسته ویژگی حقوقی و مالی یا اقتصادی برشمرد. از منظر حقوقی، قراردادهایی که در بازار بورس بین‌المللی عرضه می‌شوند قراردادهایی غیرانحصاری^۱، منصفانه و غیرتبعیض‌آمیز^۲، استانداردسازی شده^۳ و مصرفی^۴ هستند. از دیدگاه اقتصادی نیز این گونه قراردادهای قابلیت نقدشوندگی بالقوه^۵ دارند که بر مبنای یک قیمت قابل کشف^۶ و مبتنی بر بازار^۷، به کشف عرضه و تقاضا^۸ می‌انجامند (Intellectual Property Exchange International Inc, 2012, p.3).

روند مبادله قراردادی: بورس بین‌المللی امریکا یکی از مهم‌ترین بازارهای مالی محسوب

1. Non-exclusive
2. Non-discriminatory
3. Standardized/Commoditized
4. Consumable
5. Potentially- liquid
6. Price- discoverable
7. Market- priced
8. Supply/Demand discovery

می‌شود که بر مبادلات حق مالکیت فکری تمرکز کرده است. در این بازار، خریدار و فروشنده به صورت تک‌تک برای مبادله دارایی فکری وارد مزایده می‌شوند و قیمت واحدهای گواهی دارایی فکری نیز از طریق سازوکار عرضه و تقاضا در بازار مشخص می‌شود.

همه قراردادهای پیش از آنکه در بازار بورس عرضه شوند، باید مرحله آزمایش گسترده‌ای را طی کنند و ارزش‌گذاری شوند. این فرایند آزمایش و ارزش‌گذاری با ارزیابی این بورس در زمینه کیفیت و اعتبار مالکیت فکری پیشنهاد شده آغاز می‌شود. سپس، برای ایجاد یک مدل مالی، تحقیق بازاری به عمل خواهد آمد و به این ترتیب میزان تقاضا برای لیسانس‌های مالکیت فکری برآورد می‌شود.

زمانی که مرحله ارزیابی کامل شد، پیشنهاد عرضه این دارایی فکری به کمیته گزینش بورس فرستاده می‌شود. این کمیته متشکل از رهبران و صاحبان صنایع است که عرضه و اعتبار مالکیت فکری را به‌طور مستقل بررسی می‌کند. در صورتی که کمیته گزینش ورود دارایی فکری را تصویب کرد، مالکیت فکری مزبور به مشاوران داخلی و خارجی ارجاع و مورد آزمایش جامع‌تری قرار می‌گیرد. سپس، موضوع مجدداً به کمیته گزینش ارجاع می‌شود که در صورت تصویب نهایی این کمیته، فرایند آزمایش به پایان خواهد رسید.

در گام بعدی، مالک دارایی فکری حق‌الزحمه فعالیت‌های بازاریابی بورس بین‌المللی را پرداخت می‌کند و در نهایت، یک تفاهم‌نامه عرضه^۱ میان دارنده حق مالکیت فکری و بورس بین‌المللی تنظیم می‌شود (McClure, 2011, p.32) که به این ترتیب دارایی فکری مزبور برای عرضه در بازار بورس، در قالب «برگه گواهی یا لیسانس» آماده خواهد شد.

زمانی که همه این مراحل به پایان برسد، لیسانس یادشده در فهرست موارد عرضه بازار بورس درج خواهد شد و در بازار اولیه بورس مبادله می‌شود. هر برگ لیسانس اعطاشده در بورس به محض تولید یک محصول براساس دارایی فکری مربوطه منقضی می‌شود. برای مثال اگر قراردادی

مشمول بر یک حق اختراع و حقوق مالکیت فکری دیگر باشد، به محض آنکه خریدار کالای دربردارنده آن حق اختراع را تولید کند، قرارداد مربوطه استفاده شده تلقی می‌شود، هر چند از سایر حقوق مالکیت فکری قرارداد هیچ‌گونه استفاده‌ای نشده باشد (International Property Exchange International Inc, 2013, p.7). گاه ممکن است علی‌رغم عرضه لیسانس در این بازار، متقاضی نداشته باشد و گواهی مزبور مورد استفاده قرار نگیرد که در این صورت بورس بین‌المللی، قرارداد مزبور را از فهرست قراردادهای خود خارج خواهد کرد (Rulebook, Supra note, p.32).

علاوه بر امکان خرید لیسانس‌ها، در عرضه‌های متنوع بازار اولیه بورس، می‌توان این‌گونه قراردادها را در بازار ثانویه بورس نیز خریداری کرد. در یک بازار ثانویه اعضا می‌توانند قراردادهایی را که قبلاً در بازار عرضه شده مبتنی بر قیمت بازاری بخرند و بفروشند (Rulebook, Supra note, p.32). برای مثال، ابتدا مجوزگیرنده ممکن است تصمیم بگیرد محصولی که در ساخت آن از فناوری ثبت شده تحت پوشش یک قرارداد استفاده شده را مهندسی معکوس کند. حال به‌جای آنکه گواهی دارایی فکری را که از آن‌ها استفاده نکرده دور بیندازد، ممکن است آن را دوباره بفروشد که این کار در بازار ثانویه و بر مبنای یک قیمت مبتنی بر بازار صورت می‌گیرد. به این ترتیب سرمایه‌های ارزشمند مالکیت فکری در بازار آزاد بورس بین‌المللی تبدیل به پول می‌شوند (Malachkowsi, 2011).

تحلیل بورس بین‌المللی دارایی فکری

در دنیای امروز اقتصاد مبتنی بر کالا به اقتصاد دانش‌بنیان که بر دانش و اطلاعات متکی است، تبدیل شده است و دارایی‌های فکری عامل عمده گرداننده رشد اقتصادی قلمداد می‌شوند. رشد اقتصادی اغلب از طریق بازارهای سرمایه‌ای اندازه‌گیری می‌شود و حقوق مالکیت فکری به‌عنوان نوعی سرمایه در تجارت و رشد اقتصادی مؤثر است. از آنجا که بازارهای موجود برای انتقال دارایی‌های فکری بسیار ناکارآمدند، همین امر باعث شد نیاز به فراهم کردن یک نمونه کسب‌وکاری معامله دارایی‌های فکری احساس شود که این مشکلات را کاهش دهد و به دنبال آن، استفاده از یک نمونه بازار معاملاتی مبتنی بر بورس به‌عنوان یک پیشنهاد مناسب برای ایجاد شفافیت و

کارآمدی در حوزه معاملات دارایی‌های فکری مورد استقبال قرار گرفت (Lutzker, 2010, pp.1-2). این بازار شبیه به یک بورس سهام اوراق قرضه یا کالا بوده که به موجب آن، دارایی‌های فکری به صورت آزادانه و در یک بازار شفاف و استاندارد مورد دادوستد قرارگیرند و همین امر موجب کشف قیمت و نقدینگی این گونه دارایی‌ها و حقوق می‌شود (Contreras, 2016, pp.1-2). ورود به این بازار برای هر یک از طرفین قرارداد لیسانس مزایا و معایبی دارد که در ذیل به بیان و تحلیل آن‌ها خواهیم پرداخت.

۱. از منظر لیسانس دهنده: ورود به بورس بین‌المللی دارایی فکری برای لیسانس دهنده دارایی فکری مزایا و معایبی دربردارد که در ذیل آن‌ها را بررسی خواهیم کرد.

الف) مزایا: اعطای لیسانس می‌تواند هزینه زیادی برای لیسانس دهنده دربرداشته باشد. زیرا ارزیابی حق مالکیت فکری، شناسایی و تحلیل اشخاصی که احتمال دارد در آینده حق انحصاری مالک دارایی فکری را نقض کنند، ارتباط با آن‌ها و مذاکره در زمینه تنظیم یک موافقت‌نامه لیسانس که هم مورد قبول لیسانس دهنده باشد و هم لیسانس گیرنده آن را بپذیرد، هزینه‌های قابل توجهی را می‌طلبد که مالک دارایی فکری یا لیسانس دهنده باید آن‌ها را پردازد. حتی پس از آنکه قرارداد لیسانس به امضای طرفین می‌رسد، به موجب شروط و الزامات مندرج در قرارداد مبنی بر گزارش دهی و ممیزی‌های سالانه، هزینه‌ها افزایش می‌یابد (Boger & Ziegler, 2012, pp.60-61).

بنابراین، همان‌طور که انعقاد قرارداد لیسانس ابزار بسیار ارزشمندی برای دارنده حق مالکیت فکری به منظور اجرای حقوق انحصاری خود و کسب سود است، در برخی موارد، هزینه‌های جانبی پیش از قرارداد ممکن است بیش از ارزشی باشد که از انعقاد قرارداد ناشی می‌شود. برای مثال یک دارنده حق اختراع ممکن است مجموعه‌ای از حقوق اختراعی داشته باشد و تصور کند که با انتقال حق بهره‌برداری از آن‌ها به صاحبان صنایع می‌تواند سود بسیاری تحصیل کند. از این رو، برای تجاری‌سازی و کسب درآمد از دارایی خود، باید به صاحبان صنعت مراجعه کند تا بتواند با آنها مذاکره کرده و مجوز بهره‌برداری از اختراع‌های خود را به آنها اعطا کند. اما هزینه‌های معاملاتی در مسیر اجرای حق و اعطای مجوز بسیار بالا بوده و حتی ممکن است این هزینه‌ها بسیار بیشتر از درآمدهایی باشد که مالک دارایی فکری از انعقاد قرارداد به‌دست خواهد آورد.

به دلیل چنین واقعیت‌های اقتصادی، این دارنده ممکن است در عمل بتواند فقط بخشی از ارزش احتمالی مجموعه خود را بفروشد و درآمد کند.

بنابراین، بورس بین‌المللی باید برای دارندگان حق مالکیت فکری و به عبارتی، مالک دارایی فکری فضایی ایجاد کند تا به کمک قراردادهای مجوز بهره‌برداری از حق خود را به دیگران بدهد. این بورس تلاش می‌کند از طریق در دسترس قراردادن اطلاعات قرارداد و فراهم کردن فرصتی برای خرید این گونه قراردادهای خریداران آینده، خواه بزرگ و خواه کوچک، این مشکل را برطرف کند. بنابراین، هزینه‌های جست‌وجو و یافتن طرف قرارداد برای مالک دارایی فکری به حداقل کاهش می‌یابد و او می‌تواند سرمایه‌های متضمن حق مالکیت فکری خود را بیشتر تبدیل به پول کند (McDonnell & Berghoff, 2012, p.12). در این بازار، شرایط انعقاد قراردادهای لیسانس غیرانحصاری دارایی فکری بسیار منعطف، منصفانه و معقول بوده که از سوی بازار تعیین می‌شود.

از سویی گاه یک مالک دارایی فکری برای آنکه بتواند از اثر خود کسب سود کند و مجوز بهره‌برداری از آن را به دیگری اعطا کند، ناچار می‌شود به صورت متقابل مجوز بهره‌برداری از دارایی فکری طرف قرارداد خود را طی قراردادی اخذ کند. اما با مبادله حق خود در بازار بورس از انعقاد قرارداد مجوز بهره‌برداری متقابل اجباری اجتناب خواهد کرد و دارنده مال فکری ناچار نیست برای آن که دارایی خود را بفروشد، دارایی فکری طرف قرارداد خود را بخرد (Intellectual Property Exchange International Inc, 2012, p.3).

ب) معایب: انعقاد قرارداد لیسانس در بازار آزاد بورس بین‌المللی دارایی فکری ممکن است در عمل با موانع و مشکلاتی روبه‌رو شود.

دارنده حق مالکیت فکری برای آن که بتواند دارایی خود را به‌عنوان لیسانس در بورس بین‌المللی دارایی فکری ایالات متحده آمریکا عرضه کند، باید مجوز بهره‌برداری انحصاری حق خود را به بورس بین‌المللی اعطا کند. این بدین معناست که این مالکان، دارایی فکری اصلی خود را به هیچ طریق دیگری نمی‌توانند مورد معامله قرار دهند.

از سویی، هر یک از اعضای این بازار می‌توانند قراردادهای را در بازار خریداری کنند. این بدان معناست که رقبا می‌توانند در خصوص یک دارایی فکری مانند حق اختراع مجوزهای بهره‌برداری

به‌دست آورند و آن حق را برای رقابت مستقیم با مالک دارایی فکری که لیسانس‌دهنده است - به‌جز در زمینه محدودیت‌های مندرج در تفاهم‌نامه عرضه - مورد استفاده خود قرار دهد (McDonnell & Berghoff, 2012, p.12).

۲. از منظر لیسانس‌گیرنده: ورود به بازار بورس بین‌المللی آمریکا برای لیسانس‌گیرنده نیز مزایا و معایبی دارد که به شرح ذیل است:

الف) مزایا: در بازار آمریکا قراردادهای به‌طور یکسان و بدون هیچ‌گونه تبعیضی منعقد می‌شوند زیرا قیمت‌های قراردادی بنا بر شرایط استاندارد و مبتنی بر بازار تعیین می‌شوند و از این حیث تفاوتی نیست که لیسانس‌گیرنده یک شرکت بزرگ و دارای امکانات مالی مطلوب است یا شرکتی کوچک و با منابع محدود (Stockwell & Miller, 2014, p.3).

فایده دیگر این بورس برای لیسانس‌گیرنده این است که می‌تواند تعداد کمی از لیسانس‌هایی را که مطابق با شرایط استاندارد تنظیم شده‌اند، خریداری کند تا به تحقیق و توسعه بپردازد. برای مثال ممکن است شخصی مبتکر، شرکت یا دانشگاهی قصد داشته باشد محصول جدیدی را ایجاد کند. برای این کار نیاز دارد محصول مزبور را که در تولید آن از فناوری ثبت‌شده استفاده شده امتحان کند. بنابراین، باید به‌طور قانونی مجوز استفاده از مالک حق اختراع را به‌دست آورد و به مذاکره و انعقاد قرارداد با او بپردازد که با وجود این بازار، نیازی نیست این شخص فرایند اخذ مجوز بهره‌برداری از اختراع را که در غالب موارد فرایندی پرهزینه و طولانی‌مدت است، پشت سر بگذارد، بلکه می‌تواند به‌سهولت و به‌سرعت یک برگه گواهی شامل آن حق اختراع را در بازار بورس خریداری کرده و تحقیق و توسعه کند و به طراحی نهایی برساند و محصول دیگری را روانه بازار کند (McDonnell & Berghoff, 2012, p.12). حال اگر این محصول به اندازه‌ای که انتظار بوده است، مورد استقبال قرار نگیرد، مجوزگیرنده می‌تواند از مذاکرات پرهزینه برای اخذ مجوز بهره‌برداری از حق اختراع اولیه اجتناب کند و هر برگه گواهی دارایی فکری را که از آن استفاده نکرده است، در بازار آزاد می‌تواند دوباره بفروشد (Intellectual Property Exchange International Inc, 2012, p.3).

ب) معایب: انعقاد قرارداد لیسانس در یک بازار آزاد ممکن است برای مجوزگیرنده آن، در

عمل با موانع و مشکلاتی همراه باشد. در یک قرارداد، مجموعه‌ای از حقوق مالکیت فکری وجود دارد که با خرید آن مجوز بهره‌برداری از همه آن‌ها به خریدار منتقل می‌شود. حال اگر شخصی قصد داشته باشد محصولی را تولید کند که فناوری آن تحت پوشش یک قرارداد است، باید برای به‌دست‌آوردن آن حق اختراع، مجموعه حقوق مالکیت فکری تحت قرارداد را با قیمت کل مجموعه حقوق خریداری کند. اما اگر خریدار به‌طور جداگانه و خارج از این بازار، با مالک اختراعی که به آن نیاز دارد، مذاکره کرده و قرارداد لیسانس را منعقد می‌کند، فقط قیمت آن اختراع مورد نیاز خود را پرداخت می‌کند، در حالی که در بازار بورس مجموعه‌ای از حقوق فکری یک‌جا منتقل می‌شود و حق الامتیاز پرداختی مابه‌ازای همه حقوق فکری مجموعه بوده است. بنابراین، در فرض اول آنچه لیسانس‌گیرنده به دارنده حق فکری می‌پردازد، طبیعتاً کمتر از قیمت قراردادی خواهد بود که مشتمل بر حقوق مالکیت فکری دیگر باشد. بنابراین، خرید یک قرارداد به سود مبتکرانی است که دارایی فکری‌شان تحت شمول قرارداد است، اما ممکن است این خرید به سود انتقال‌گیرندگانی که قصد بهره‌برداری از یکی از حقوق مجموعه را دارند، نباشد.

علاوه بر موارد یادشده، لیسانس‌گیرنده ممکن است با خطر دیگری نیز مواجه شود. برای مثال در حالتی که مدت اعتبار قانونی یکی از حقوقی که در مجموعه قرارداد وجود دارد، منقضی می‌شود. در چنین حالتی ارزش قرارداد یادشده سقوط فاحشی می‌کند، حتی ممکن است در موردی این ارزش به صفر هم برسد و آن فرضی است که آن حق مالکیت فکری که اعتبار آن منقضی شده است، در میان مجموعه حقوق تحت پوشش قرارداد، مهم‌ترین و عمده‌ترین حقی بوده که بر مبنای آن قیمت بازاری قرارداد مربوطه بالا تعیین شده باشد (Intellectual Property Exchange International Inc, 2012, p.13).

معرفی بازار دارایی فکری ایران

بند د ماده ۱۷ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ بر حمایت مالی از ایجاد و توسعه بورس ایده و بازار فناوری به‌منظور استفاده از ظرفیت‌های علمی به‌منظور پاسخگویی به نیاز بخش‌های صنعت، کشاورزی و خدمات تأکید می‌کند. در این زمینه

کمیته فقهی سازمان بورس اوراق بهادار^۱، با بررسی ابعاد مختلف موضوع و بعد از تأیید مالیت و مالکیت دارایی فکری به‌ویژه بعد از تصویب قانون، در تاریخ‌های ۱۳۹۲/۷/۱۰ و ۱۳۹۲/۸/۸ در جلسات شماره ۸۱ و ۸۲ معامله، و نقل و انتقال دارایی فکری در فرابورس را تصویب کرد. نکته حائز اهمیت این است که در کشورهای اسلامی اولین تجربه راه‌اندازی چنین بازاری مربوط به فرابورس ایران است که این امر نقش کمیته فقهی را بسیار پررنگ می‌کند. پس از اخذ مجوزهای لازم و تأیید کمیته فقهی بازار دارایی فکری فرابورس ایران با انجام‌دادن معامله بلوکی یک اختراع در حوزه قطعه‌سازی خودرو، در خردادماه ۱۳۹۳ به بهره‌برداری رسمی رسید (بازار دارایی فکری، ۱۳۹۵، ص ۲۳).

اهداف بازار دارایی فکری ایران

بازار دارایی فکری فرابورس اهدافی منحصر به فرد دارد که مهم‌ترین آن‌ها حمایت از دارندگان دانش فنی و امتیاز ثبت اختراعات به‌منظور ارزش‌گذاری دارایی فکری و همچنین، تخفیف ریسک‌های قیمتی مرتبط با اوراق بهادار مبتنی بر مالکیت فکری است. علاوه بر این، تسهیل انتقال تکنولوژی، تسهیل قیمت‌گذاری منطقی اوراق مالکیت فکری بر مبنای قیمت یک بازار رقابتی و نیز ارتقای شاخص ثبت اختراعات کشور در مراجع بین‌المللی به‌عنوان یکی از شاخص‌های اصلی توسعه علم و فناوری در زمره دیگر اهداف راه‌اندازی این بازار تعریف شده است (بازار دارایی فکری، ۱۳۹۵، ص ۴).

شیوه‌های معاملاتی بازار دارایی فکری ایران

بنا بر ماده ۱ دستورالعمل سپرده‌گذاری و معامله اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در فرابورس

۱. ارزیابی و امکان‌سنجی فقهی ورود ابزارهای مالی جدید به بازار بورس و وظیفه کمیته فقهی است (سلطانی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۳۳).

۲. قابل دسترسی در وبگاه به آدرس www.ifb.ir

ایران، انتقال دارایی‌های فکری در قالب اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری انجام می‌گیرد. با توجه به تنوع مصادیق دارایی‌های فکری، فقط اوراقی از دارایی‌های فکری قابلیت حضور و معامله در بازار بورس را دارند که حسب تصویب شورای عالی بورس و اوراق بهادار، مورد تأیید مراجع رسمی ثبت کشور قرار گرفته باشند؛ مانند حق ثبت اختراعات، علائم تجاری و طرح‌های صنعتی‌ای که در اداره مالکیت صنعتی ایران گواهی ثبت آن صادر شده است. بنابراین، در حال حاضر، فقط قلمرو آن در بازار بورس ایران شامل حقوق مالکیت صنعتی است.

معامله دارایی‌های فکری^۱ در این بازار به دو صورت انجام می‌گیرد که در ادامه آن‌ها را تشریح می‌کنیم: ۱. عرضه اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری؛ ۲. عرضه حق بهره‌برداری از این اوراق. ۱. **عرضه اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری:** این گونه اوراق بهادار به شرح ذیل به دو شکل عرضه می‌شود: الف) به‌طور مستقیم و بی‌واسطه در بازار دارایی فکری؛ ب) در قالب سهام شرکت سهامی خاص.

الف) عرضه مستقیم و بی‌واسطه اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری: در این روش که درباره برخی مصادیق دارایی فکری مانند حق اختراع کاربرد دارد، مالکیت دارایی فکری برای همه مدت اعتبار قانونی حق مالکیت فکری و به‌طور قطعی به شخص دیگری که غالباً یک شرکت است، واگذار می‌شود. ماهیت حقوقی معامله‌ای که در پی این نوع از عرضه صورت می‌گیرد، منطبق بر عقود صلح و معاوضه است. همچنین، اگر عین را در مفهوم موسع خود بپذیریم یا حداقل دارایی فکری را در حکم عین بدانیم و معنای عرفی بیع را در نظر داشته باشیم، انجام دادن این معامله در قالب عقد بیع ممکن خواهد بود (گرجی، ۱۳۷۲، ص ۷۰؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ص ۴۲).^۲

۱. بدیهی است منظور از معامله دارایی فکری، مبادله و انتقال حق مادی مالک دارایی فکری بوده و حق معنوی ناشی از آن ویژه مبتکر بوده و غیرقابل انتقال است (زرکلام، ۱۳۸۸، ص ۱۴۵-۱۴۲؛ امامی، ۱۳۹۰، ص ۴۶).
 ۲. در نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری، انتقال مستقیم و بی‌واسطه دارایی فکری با انعقاد قرارداد واگذاری حق (Assignment agreement) صورت می‌گیرد که محدود به زمان یا مقید به شرط خاصی نیست و از آن با قرارداد فروش نیز یاد می‌شود (Wipo, 2001, p.172).

در این روش مالک دارایی فکری از طریق مراجعه به شرکت‌های مشاور سرمایه‌گذاری یا تأمین سرمایه و همچنین اخذ تأییدیه از فرابورس پس از ارسال مدارک به آن مرجع، دارایی خود را به شکل اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری در بازار سوم فرابورس عرضه می‌کند.

ب) عرضه اوراق بهادار شرکت‌های سهامی خاص مبتنی بر دارایی فکری: در این شیوه دارنده اوراق مبتنی بر دارایی فکری، ابتدا اقدام به تأسیس یک شرکت سهامی خاص کرده و سپس مالکیت دارایی فکری متعلق به خود را به آن شرکت منتقل می‌کند^۱ و در عین حال، خود به‌عنوان سهام‌دار عمده در شرکت سهامی مزبور حضور دارد، زیرا تعداد اعضای این شرکت محدود است و از آنجا که لازم است حداقل سه نفر در ترکیب هیئت مدیره یک شرکت سهامی خاص حضور داشته باشند، نیاز به حضور حداقل سه سهام‌دار در شرکت است که می‌تواند شامل مخترع و اشخاص مورد اعتماد وی باشد. در این شیوه، شرکت مشاور سرمایه‌گذاری^۲ یا تأمین سرمایه^۳ متقاضی یا کارگزاران^۴ عضو فرابورس ایران یک شرکت جدید با شخصیت حقوقی «سهامی خاص»، مطابق با «اساس‌نامه نمونه فرابورس» در مرجع ثبت شرکت‌ها به ثبت می‌رسانند و مالکیت حق اختراع مورد عرضه به شرکت ثبت‌شده یادشده انتقال می‌یابد (هامونی، ۱۳۹۵). در اینجا سهام شرکت، در صورت تمایل عرضه‌کننده، فقط می‌تواند توسط شرکت‌های مشاور سرمایه‌گذاری یا

۱. حق مالکیت فکری جزئی مثبت از دارایی شخص را تشکیل می‌دهد. بنابراین، می‌توان آن را به‌عنوان آورده به شرکت تقدیم و ثبت کرد، در این صورت تا زمان اعتبار حق، جزئی از سرمایه شرکت و نیز بیان‌کننده سهم‌الشرکه آورنده خواهد بود (صالحی ذهابی، ۱۳۸۸، ص ۲۹۳).

۲. بنا بر بند ۱۶ ماده ۱ قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۳۸۴/۹/۱، مشاور سرمایه‌گذاری شخص حقوقی است که در قالب قراردادی مشخص، در باب خرید و فروش اوراق بهادار به سرمایه‌گذار مشاوره می‌دهد.

۳. مطابق با بند ۱۸ قانون یادشده، شرکت تأمین سرمایه شرکتی است که به‌عنوان واسطه میان ناشر اوراق بهادار و عامه سرمایه‌گذاران فعالیت می‌کند و می‌تواند اموری از جمله کارگزاری، معامله‌گری، مشاوره و فعالیت‌های مشابه را با اخذ مجوز از سازمان انجام دهد.

۴. به تصریح بند ۱۴ قانون یادشده، کارگزار یا معامله‌گر شخص حقوقی است که اوراق بهادار را برای دیگران و به حساب آن‌ها یا به نام و حساب خود معامله می‌کند.

تأمین سرمایه دارای مجوز سازمان بورس و اوراق بهادار یا کارگزاران دارای مجوز عضو فرابورس ایران صورت پذیرد. سپس، همه مدارک مورد نیاز برای عرضه سهام شرکت سهامی خاص مبتنی بر حق ثبت اختراع از طریق کارگزاران عضو فرابورس ایران ارائه شده و پس از موافقت کمیته عرضه، سهام شرکت از طریق بازار سوم فرابورس عرضه می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۹۳).

واضح است در این مرحله، دیگر حق اختراع، واگذار نمی‌شود و فقط سهام شرکت مورد معامله قرار می‌گیرد. این روش برای مخترعانی مناسب است که می‌خواهند تا پایان تجاری‌سازی طرح و تحقق عایدات آتی آن، در کنار طرح حضور داشته باشند. اگر مالک دارایی فکری می‌تواند سرمایه‌گذاری داشته و دارای منابع مالی کافی باشد، می‌تواند به‌منظور کسب منفعت بیشتر با سرمایه‌گذار دیگر برای بهره‌برداری از مالکیت فکری مشارکت کند. قالب مشارکت بنا بر توافق طرفین می‌تواند به‌طور دائم یا موقت، خواه برای مقدار معین و خواه در مدت زمانی معین باشد.

۲. عرضه حق بهره‌برداری از اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری: در بازار دارایی فکری ایران، حق بهره‌برداری از این اوراق بهادار به شرح ذیل برای مدت زمان یا مقدار معین قابل عرضه هستند^۱:

الف) عرضه حق بهره‌برداری از اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری برای مدت زمان معین: در این روش، دارنده حق مالکیت فکری قصد واگذاری دائم آن را ندارد. این شیوه نیز درباره برخی دارایی‌های فکری مانند علائم تجاری^۲ کاربرد دارد و در بلندمدت به نفع دارنده مالکیت فکری است. دارنده حق مالکیت فکری می‌تواند حق بهره‌برداری از آن را برای مدت معینی و در قالب انعقاد قرارداد صلح یا معاوضه، به شخص خاصی اعطا کنند که پس از پایان مدت معین، تمدیدی قرارداد با شرایط جدید ممکن خواهد بود (موسویان و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۸۶). با توجه

۱. اعطای حق بهره‌برداری از حق در نظام بین‌المللی حقوق مالکیت فکری، قرارداد لیسانس (License agreement) نامیده می‌شود. در این قرارداد دارایی فکری که حقی مالی است به دیگری اعطا می‌شود ولی مالکیت آن در اختیار صاحب حق باقی می‌ماند (Battersby & Grimes, 2004, p.2).

۲. علائم تجاری نیز مانند اختراعات علی‌الاصول باید در مراجع صالح ثبت شده باشد (میرحسینی، ۱۳۸۷، ص ۵۹).

به شرایط خاص دارایی‌های فکری از یک‌سو و اوصاف قراردادهای صلح و معاوضه از سوی دیگر، معاملات ناشی از این نوع عرضه در حقوق ایران، فقط در قالب دو عقد صلح یا معاوضه میسر خواهد بود.

ب) عرضه حق بهره‌برداری از اوراق بهادار مبتنی بر دارایی فکری برای مقدار معین: برخی دارایی‌های فکری مانند طرح‌های صنعتی را می‌توان به این شکل به بازار عرضه کرد. به همان منوال پیش‌گفته، در این شیوه دارنده حق مالکیت فکری حق بهره‌برداری از حق خود را در قالب انعقاد قرارداد صلح یا معاوضه به مقدار معینی به دیگری انتقال می‌دهد.

مقایسه بورس بین‌المللی دارایی فکری آمریکا با بازار دارایی فکری ایران

بورس بین‌المللی دارایی فکری و بازار دارایی فکری ایران که هر یک به تفکیک در قسمت‌های قبل بررسی شدند، با وجود شباهت‌ها، دارای تفاوت‌هایی‌اند که مهم‌ترین تفاوت‌های میان دو بازار را در دامنه شمول و شیوه معاملاتی آن‌ها می‌توان یافت که در ادامه آن‌ها بیان می‌شوند.

تفاوت دو بازار از حیث دامنه شمول

بازار فرابورس ایران، اولین بازار دارایی فکری متصل به سهام است، حتی بورس بین‌المللی دارایی فکری ایالات متحده آمریکا نیز بازار منفک از سهام است، یعنی صرفاً در آن حق بهره‌برداری از اختراع وجود دارد که البته آن هم به صورت واگذاری مالکیت مال موضوع معامله نمی‌شود. اما بازار دارایی فکری فرابورس، یک بازار دارایی فکری متصل به سهام است. بازارهای متصل به سهام، تهاتر سرمایه‌گذاری بهتر شکل می‌گیرد، یعنی شرکت‌های بزرگ که به صورت هلدینگ تخصصی در بازار سهام فعال‌اند، دسترسی بهتری به اطلاعات این بازار دارند، چون بورس جداگانه نیست. ضمن آنکه نهادهای حرفه‌ای که دارای فعالیتند، مانند شرکت‌های مشاور سرمایه‌گذاری، تأمین سرمایه و شرکت‌های کارگزاری، اطلاعات جامع‌تری خواهند داشت، زیرا هم از سهام مطلع‌اند و هم از مالکیت فکری بازار. بنابراین، می‌توانند پیشنهادهای خوبی برای عرضه و سرمایه‌گذاری به شرکت‌ها بدهند. با یک بازار متصل به سهام می‌توان به نوعی به یک ارزش افزوده بیشتر نسبت به یک بازار بورس مجزا دست یافت (ماهنامه بازار سرمایه ایران، ۱۳۹۳، ص ۵).

در بورس آمریکا همه دارایی‌های فکری اعم از دارایی‌های از نوع حقوق مالکیت ادبی - هنری و همچنین، حقوق مالکیت صنعتی قابلیت عرضه و انتقال را دارند. اما در بازار فرابورس ایران فقط دارایی‌های فکری از نوع حقوق مالکیت صنعتی که در اداره مالکیت صنعتی قابلیت ثبت دارند، می‌گنجد. بنابراین، دامنه شمول بازار بورس بین‌المللی نسبت به بازار دارایی فکری فرابورس ایران بسیار وسیع‌تر است. در حالی که برای ایجاد یک فرصت انتقال فناوری لزومی برای به ثبت یا قابل ثبت بودن هر چیزی از لحاظ قانونی نیست. نرم‌افزارهای رایانه‌ای نمونه‌ای از آنهاست، زیرا بر خلاف آنکه قانون‌گذار توجه بیشتری به ثبت نرم‌افزارها دارد، اغلب آنها غیرقابل ثبت هستند. در حالی که کد منبع محرمانه می‌تواند فرصت یک تجارت مطلوب را فراهم کند. به عبارت دیگر، نتایج حفاظت نشده باید به درجه‌ای از توسعه یافتگی دست یابند که کاربران نهایی این محصولات را در صدر گزینه‌های مختلف دیگری بدانند که به بازار ارائه می‌شوند (OECD, 2003, pp.10-95). بنابراین، از نظر ارزش تجاری داشتن تفاوتی میان انواع دارایی‌های فکری نیست و آثار ادبی - هنری هم می‌توانند وارد بازار بورس شوند. نمی‌توان به این دلیل که برای حمایت از حقوق مالکیت ادبی - هنری الزامی به ثبت آنها در مراجع رسمی نیست، آنها را از ورود به بازار بورس منع کرد. برای اجتناب از هر گونه اشکال در عمل نیز می‌توان ترتیبی داد تا هنگام انتقال، این گونه دارایی‌های ارزشمند ثبت شوند. با این کار هم بدون دلیل منطقی نیمی از حقوق مالکیت فکری از حضور و انتقال در بازار بورس محروم نخواهند شد و هم آنکه می‌توان به ثبت دارایی‌های ادبی - هنری پرداخت. از این طریق، هر روز تعداد بیشتری از آثار ادبی هنری موجود ثبت شده و نظام‌مند خواهند شد و کشور بهتر می‌تواند آثار فاخر ادبی و هنری را رصد کند. همچنین، با شناخت پدیدآورندگان و حمایت از آنها در راستای اعتلای بیشتر فرهنگ، ادب و هنر ملی ایرانی می‌توان گام برداشت.

تفاوت دو بازار از حیث شیوه‌های معاملاتی

در حوزه نظام حقوق مالکیت فکری معمولاً انعقاد قرارداد لیسانس برای انتقال دارایی فکری متداول‌تر و مناسب‌تر است زیرا نه فقط رابطه دارنده مال فکری با حق خود قطع نمی‌شود، بلکه

امکان نظارت بر نحوه عملکرد و بهره‌مندی از منافع آتی اثر هم برای دارنده محفوظ می‌ماند (صابری، ۱۳۸۷، ص ۶۱). شاید به این علت است که بورس بین‌المللی آمریکا فقط بر پایه این نوع قرارداد فعالیت می‌کند، اما فرابورس ایران شیوه معامله دارایی‌های فکری در بورس بین‌المللی را متناسب با فرهنگ و تمایلات داخلی، بومی‌سازی کرده است و علاوه بر شیوه اعطای مجوز، شیوه مشارکتی و همچنین واگذاری کامل یا جزئی حقوق مادی ناشی از دارایی فکری را نیز پیش‌بینی کرده است. زیرا غالب مبتکران ایرانی به کسب سود، حتی در کوچکترین و آخرین تولید ناشی از اثر خود تمایل دارند. از سویی، بهتر است به مالک دارایی فکری وسعت عمل داد و حق انتخاب و آزادی قراردادی را از وی سلب نکرد. بلکه صرفاً فضایی را فراهم کرد تا به‌ویژه مبتکران ایرانی با خیالی آسوده و بدون دغدغه مادی بتوانند به خلق ایده و توسعه دانش بپردازند (انصاری، ۱۳۸۷، ص ۲۹۲-۲۹۱) و اطمینان داشته باشند که در آن به‌فراخور حق و بسته به شرایط موجود در زمان انجام‌دادن معامله، هر معامله و قالبی اعم از واگذاری کامل حقوق مادی، اعطای لیسانس، مشارکت و ... را که به مصلحت می‌دانند، انتخاب کنند. بنابراین، طیف بیشتری از مالکان دارایی‌های فکری، حتی از خارج از کشور جذب بازار بورس ایران می‌شود و به این ترتیب، کشور از توسعه علمی و اقتصادی ناشی از آن سود خواهد برد.

نتیجه

تشکیل و توسعه بورس بین‌المللی دارای فکری ایالات متحده آمریکا بر پایه دو اصل شفافیت و کارآمدی، به بهبود وضعیت تجاری‌سازی حقوق مالکیت فکری منجر شده است. زیرا این بورس یک بازار مرکزی و منسجم است که با فراهم کردن یک فضای آزاد رقابتی، میزان عرضه و تقاضای موجود برای دارایی‌های فکری را نشان می‌دهد و همین امر به کشف قیمت منصفانه و منطبق بر واقع آن‌ها می‌شود. این بورس با استانداردسازی و افزایش ظرفیت فضای معاملاتی دارایی‌های فکری، بر انعقاد قراردادها نظارت می‌کند که در نهایت، به شفافیت بازاری، افزایش اعتماد برای خرید و سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های علمی، تسریع انتقال فناوری و همچنین، توانمندسازی مؤثر مدیریت دارایی‌های فکری منجر می‌شود و با ایجاد انگیزه در مبدعان، آن‌ها را به سوی تحقیق و

توسعه بیشتر سوق می‌دهد زیرا با عضویت در این بورس فقط دغدغه آن‌ها خلق اثر خواهد بود. در بازار دارایی فکری ایران نیز مشابه همین مسائل وجود دارد، با این تفاوت که شیوه‌های معاملاتی دارایی‌های فکری در بازار ایران متنوع‌تر از بورس بین‌المللی هستند و این امر حق انتخاب و آزادی قراردادی را بیشتر تأمین خواهد کرد. مهم‌ترین خلأ و محدودیتی که در قوانین بازار فرابورس ایران وجود دارد، این است که برخلاف بورس بین‌المللی امریکا، فقط دارایی‌های فکری از نوع حقوق مالکیت صنعتی قابلیت عرضه و انتقال در این بازار را دارند. در حالی که بهتر است از تجربه موفقیت‌آمیز بورس بین‌المللی ایالات متحده آمریکا بهره برد تا با اصلاح قوانین مربوط به حقوق مالکیت ادبی- هنری و همچنین، مقررات فرابورس ایران، قابلیت ثبت این گونه دارایی‌های ارزشمند را پیش‌بینی کرده و ورود دارایی‌های فکری از نوع حقوق مالکیت ادبی- هنری را ممکن کرد. به این ترتیب و با لحاظ تنوع شیوه‌های معاملاتی، بازار فرابورس ایران به کامل‌ترین بازار دارایی‌های فکری در جهان تبدیل می‌شود که به تدریج، با گسترش طیف مخاطبان و دامنه شمول بازار دارایی فکری و همچنین، جذب سرمایه‌گذاری‌ها و پدیدآورندگان خارجی، بسیاری از آثار فکری، به‌ویژه آثار پدیدآورندگان بومی ایرانی که همگی به‌نوعی نشان‌دهنده ادب و فرهنگ داخلی هستند، به بازارهای جهانی راه یافته است و بنابراین، خواهد توانست از طریق نیازسنجی‌های واقع‌گرایانه و متناسب با تقاضای داخلی و جهانی، زمینه را برای افزایش توانمندی، نفوذ و اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران فراهم کند.

منابع و مأخذ

۱. ابراهیمی، مهیار (۱۳۹۳). *بازار دارایی‌های فکری*. برگرفته از: [http://www.meyarco.com/Media/Default/other/IntellectualMarket.pdf\[1395/12/15](http://www.meyarco.com/Media/Default/other/IntellectualMarket.pdf[1395/12/15)
۲. امامی، اسدالله (۱۳۹۰). *حقوق مالکیت صنعتی*. تهران: نشر میزان.
۳. انصاری، باقر (۱۳۸۷). *سازوکارهای حقوقی حمایت از تولید علم (حقوق پژوهش)*. تهران: سمت
۴. رجالی، راحله السادات (۱۳۹۱). *ارزش‌گذاری دارایی‌های فکری*. پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری، دانشکده حقوق، دانشگاه قم.
۵. زرکلام، ستار (۱۳۸۸). *حقوق مالکیت ادبی و هنری*. تهران: انتشارات سمت.
۶. سلطانی، محمد، خلیلی، مرضیه، سهرابی، لیلا، و فلاح تفتی، زینب (۱۳۹۳). *بایسته‌های حقوق بازار سرمایه (اصول)*. تهران: انتشارات بورس.
۷. صابری، روح‌الله (۱۳۸۷). *قراردادهای ليسانس*. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۸. صالحی ذهابی، جمال (۱۳۸۸). *حق اختراع - نگرشی تطبیقی*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۹. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۷). *حقوق مدنی: معاملات معوض - عقود تملیکی*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۰. گرجی، ابوالقاسم (۱۳۷۲). *مشروعیت حق و حکم آن با تأکید بر حقوق معنوی*. *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، دوره ۲۹، شماره پیاپی ۱۱۵۹، صفحات ۱۳۲-۱۲۱.
۱۱. مستشار، سعید (۱۳۹۲). *الغای بورس*. تهران: انتشارات بورس وابسته به شرکت اطلاع‌رسانی و خدمات بورس.
۱۲. موسویان، سیدعباس، میرزاخانی، رضا، کاوند، مجتبی، و اعتصامی، سید امیرحسین (۱۳۹۳). *مبانی فقهی و حقوقی بازار دارایی‌های فکری*. *فصل‌نامه بورس اوراق بهادار*، دوره ۷، شماره ۲۶، صفحات ۱۰۷-۷۵.

۱۳. مولایی، فاطمه (۱۳۹۱). مطالعه شیوه‌های قیمت‌گذاری فناوری. فصل‌نامه پژوهشی آموزشی، سال ۲، شماره ۲، صفحات ۶۵-۵۹.

۱۴. میرحسینی، سید حسن (۱۳۸۷). حقوق اختراعات. تهران: نشر میزان.

۱۵. هامونی، امیر (۱۳۹۵). دست‌اندازهای توسعه «بورس ایده». *دنیای اقتصاد*، شماره ۳۸۰۸، <http://donya-e-eqtasad.com>

16. Battersby, Gregory J., & Grimes, Charles W. (2004). *License agreement: forms and checklists*. New York: ASPEN Publishers.
17. Boger, E., John W., & Ziegler, K. E. (2012). *The IPXI: An alternative to the license agreement? Maybe!*, Heslin Rothenberg Farley & Mesiti P.C., [www.hrfmlaw.com[2017/4/9]
18. Chaplinsky, S. (2002). *Methods of intellectual property valuation*. Darden School Foundation, University of Virginia, [https://faculty.darden.virginia.edu/chaplinskys/PEPortal/Documents/IP\[2017/4/8\]](https://faculty.darden.virginia.edu/chaplinskys/PEPortal/Documents/IP[2017/4/8])
19. Contreras, J. L. (2016). *Frاند market failure: analyzing IPXI's unsuccessful attempt to establish an exchange for unitized standards- essential patent licenses*. 15(2), S. J. Quinney College of Law, University of Utah, Salt Lake City, Utah, USA, pp. 414-440
20. Institute of Technology Management (ITEM-HSG) (2012). *creating a financial market for IPR*. University of St. Gallen, [https://www.alexandria.unisg.ch/publications/211741\[2017/4/4\]](https://www.alexandria.unisg.ch/publications/211741[2017/4/4]).
21. Intellectual Property Exchange International Inc. (2012). *Development of a global marketplace for IP*, Geneva: LESI Global Technology Impact, [http://www.gtiforum.org/gtif 2014/\[2017,4,10\]](http://www.gtiforum.org/gtif 2014/[2017,4,10])
22. Intellectual Property Exchange International Inc. (2013). *Trading innovation: the world's first financial exchange for licensing and trading intellectual property rights*. Hong Kong: Business of IP Asia Forum 2013, IP Monetization and Intellectual Capital Management, [http://bipasiaforum.com \[2017,4,1\]](http://bipasiaforum.com [2017,4,1])
23. Lutzker, J. E. (2010). *The development of an exchange model for intellectual property licensing*, general counsil-intellectual property exchange international, inc, [http://www2.aipla.org/html/annual/2010/meetingmaterials/papers/Lutzker_Paper.pdf\[2017,4,12\]](http://www2.aipla.org/html/annual/2010/meetingmaterials/papers/Lutzker_Paper.pdf[2017,4,12]).
24. Lutzker, J. E. (2010). *Negotiating royalties – commercializing intellectual property the exchange pricing model*. Workshop on Negotiating International R&D and Technology Transfer Contracts – Intellectual Property Rights, Valuation and Dispute Resolution Brussels, Organized by WIPO Arbitration and Mediation Center & KOWI, Supported by LES Benelux, EARTO & DESCA, IPXInternational, [http://www.wipo.int/export/sites/www/amc/en/docs/lutzker.pdf\[2017,4,7\]](http://www.wipo.int/export/sites/www/amc/en/docs/lutzker.pdf[2017,4,7])
25. Malachkowski, J. E. (2011). *The next big thing in monetizing IP: a natural progression to exchange traded units*, 3(5), 32-36, [http://www.ipprospective.com\[2017/4/11\]](http://www.ipprospective.com[2017/4/11])

26. McClure, I. (2009). *Economy pulse check : valuation, finance and exchange of intellectual property*. The Federal Lawyer, <http://www.ipprospective.com/wp-content/uploads/2009/01/valuation-finance-exchange-of-ip.pdf> [2017/5/9]
27. McClure, I. (2011). The value of ip as a commodity, intellectual asset management. <http://www.ipprospective.com> [2017/5/10].
28. McDonnell, B. H., & Berghoff LLP (2012). The patent exchange : A New Approach to Licensing Intellectual Property. Available at <http://www.mbhb.com/pubs/xpqPublicationDetail.aspx?xpST=PubDetail&pub=242>.
29. OECD (2003). Publication turning science into business, patenting and licensing at public research organization. Available at: <http://www.OECD.org>[2017/5/6]
30. Stockwell, M., & Miller, R. (2014). *IP Exchange International- The good, the bad, the ugly*. Law 360, Sep. 24, <http://www.kilpatricktownsend.com>[2017/6/7]
31. WIPO (2004). *Intellectual property handbook: policy, law and use* (WIPO Publication No. 489(E), 2nd ed, 2004), [2.82], <http://www.wipo.int/about-ip/en/iprm/>[2017,7,9].
32. World Intellectual Property Organization (WIPO) (2009). *Information meeting on intellectual property financing*. http://www.wipo.int/meetings/en/2009/ip_fin_ge_o9[2016/7/12]
33. ---- (2012). An intellectual-property exchange: marketplace of ideas. *The Economist*, www.economist.com/node/21554540[2017/7/12]